

«ВІД ТЕМРЯВИ ДО СВІТЛА»: СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ АВТОРСЬКІ КАЗКИ ПРО ВІЙНУ (ІНТЕРПРЕТАЦІЇ)

Лілія ЯРЕМКО

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української фольклористики імені Філарета Колесси
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів
ORCID: 0000-0003-2092-6225
lpidgorna@gmail.com*

У статті акцентовано, що літературна казка – особливий жанр, який може поєднувати у собі елементи фольклорного та літературного творів. Зазначено, що, зважаючи на певні суспільні події, авторська казка набуває нової, надзвичайно актуальної проблематики. Злободенними стають проблеми, які мають відображення у суспільстві сьогодення: теми Майдану, Революції Гідності, війни. Вказано, що у текстах сучасних українських авторських казок маємо тематику, яка пов'язана з осмисленням у дитячій свідомості реалій війни.

Проаналізовано авторські тексти українських казок: «Сучасна казка про війну «Українка». Як пояснити дитині про війну в Україні, «Кицюня». Правда казка про війну, написана дітьми Ольги Мірошниченко, аудіоказка про війну Оленки Намалюй «Хтусь та темрява», «Пташка зі сталі» – неймовірна казка про героїчну силу української дівчини Каті Ірини Мацко. Тексти цих казок розміщені на платформі YouTube впродовж 2022 року.

Розглянуто проблеми універсально-субстанційного значення – аксіологічні цінності людського життя, прагнення людини до щастя, Перемоги, етична антиномія світла і темряви, зради і вірності, сила людського духу, що стають гармонійним духовним складником художнього світу цих казок.

З'ясовано мотиви сучасних українських авторських казок на тему війни. Охарактеризовано персонажів казкових наративів. Виокремлено важливі сюжетотворчі елементи у казках. Окреслено специфіку впливу сучасних проблем часу на творення поезики хронотопу.

Зазначено, що неповторність образного світу літературної казки виникає як результат жанрового синтезу народноказкової поезики та індивідуально-творчих художніх сегментів в архітектоніці уже літературного жанру. Домінантний аксіологічний концепт фольклорної праформи боротьби добра і зла (темряви та світла) зазнає авторських інтерпретацій.

Ключові слова: авторська українська казка, тема війни, мотиви, сюжет, образи, поезика.

“FROM DARKNESS TO LIGHT”: CONTEMPORARY UKRAINIAN WAR TALES BY UKRAINIAN AUTHORS (INTERPRETATIONS)

Liliia YAREMKO

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
of the Department of Ukrainian Folklore named after Filaret Kolessa
Ivan Franko Lviv National University
str. 1, Universitetska, Lviv
ORCID: 0000-0003-2092-6225
lpidgorna@gmail.com*

The article emphasises that a literary fairy tale is a special genre that can combine elements of folklore and literary works. It is noted that, given certain social events, the author's fairy tale acquires a new, extremely relevant issue. The problems that are reflected in today's society become topical: the themes of the Maidan, the Revolution of Dignity, and the war. It is indicated that in the texts of contemporary Ukrainian fairy tales we have themes related to the comprehension of the realities of war in the children's mind.

The author's texts of Ukrainian fairy tales are analysed: “A modern fairy tale about the war “Ukrainka”. How to explain to a child about the war in Ukraine, “Kitsyunya”. A true tale about the war written by Olha Miroshnychenko's children, an audio story about the war by Olenka Namalyuy “Htus and Darkness”, Bird of Steel, an incredible tale about the heroic strength of a Ukrainian girl, Katya, by Iryna Matsko. The texts of these fairy tales have been posted on the YouTube platform throughout 2022.

The problems of universal and substantive significance are considered – the axiological values of human life, the human desire for happiness, Victory, the ethical antinomy of light and darkness, betrayal and loyalty, the power of the human spirit – become a harmonious spiritual component of the artistic world of these fairy tales.

The motives of contemporary Ukrainian fairy tales on the topic of war are revealed. The characters of fairy tale narratives are characterised. Important plotting elements in fairy tales are highlighted. The specifics of the influence of modern problems of time on the creation of the poetics of chronotope are outlined.

It is noted that the uniqueness of the figurative world of a literary fairy tale arises as a result of the genre synthesis of folk-tale poetics and individually creative artistic segments in the architectonics of the literary genre. The dominant axiological concept of the ancient folklore form of the struggle between good and evil (darkness and light) is subject to the author's interpretations.

Key words: *author's Ukrainian fairy tale, war theme, motives, plot, imagery, poetics.*

Постановка проблеми. Літературна казка є особливим жанром, у якому переплітаються елементи фольклорного та літературного творів, окрім того, у тексті відображені національні особливості. Казка має неоціненне значення у формуванні

дитячого світогляду та морально-етичних цінностей людини. За допомогою цього жанру можна завуальовано висвітлити реальні події, гірку правду життя. Як розповісти дитині, що таке війна? Як пояснити це у такій формі, щоб дитяча психіка зазнала якнайменше травми війни. Аналізуючи текст сучасної казки Романи Романишин та Андрія Лесіва («Війна, що змінила Рондо»), Олеся Дибовська відзначає нову в українській дитячій літературі проблематику – розмови з дітьми на теми війни: «Війна, що змінила Рондо» є текстом про зруйноване місто під час війни, й продовжує відносно нову для української дитячої літератури традицію говоріння з дітьми про складні теми: голодомор, світові війни, національно-визвольну боротьбу, екоцид» [4; 5]. У дослідженні літературної казки маємо значну кількість наукових праць [1; 2; 3; 4; 7; 8; 9].

Сучасна дослідниця Олеся Дибовська, вивчаючи проблеми хронотопу казок на зламі ХХ–ХХІ століть, акцентує появу у сучасних авторів літературних казок ХХІ століття нової тематики. Злободенними стають проблеми, які мають відображення у суспільстві сьогодення: теми Майдану, Революції Гідності, війни. «Сучасний етап розвитку казкової традиції, окрім оприсутнення у сюжеті міського топосу, представляє також ширшу палітру проблематики, що відображається в локусній деталізації та, як наслідок, трансформації традиційного сприйняття хронотопу міста. Якщо на початку ХХ століття місто в казках зазвичай було «чужим», до кінця минулого століття відбувалось прийняття міста й заселення «свого» простору, то до початку ХХІ століття казки говорять про доволі недитячі та складні теми, серед яких місто може навіть руйнуватися. Часопростір у письменників-постмодерністів стає більш індивідуалізованим і фрагментарним, тому в казковому світі відображаються теми голодомору, голокосту, Чорнобильської катастрофи, революції, війни на тлі руйнування нації, етносу, екосистеми, дому» [4, с. 161].

Відомо, що у процесі свого розвитку літературна казка виступає:

- як художній переказ (переспів) народного сюжету;
- як казка за фольклорними мотивами;
- як власне витворена авторська казка, без запозичень фольклорних сюжетів [9, с. 2].

Ми вестимо мову переважно про авторські тексти з частковим використанням елементів фольклорної казки та з авторськими казками без запозичень фольклорних сюжетів.

Відповідно до функцій, які персонажі виконують у казках, Лідія Дунаєвська поділяє їх на: добротворців, злотворців та знедолених [5, с. 19].

Мета статті – на основі українських авторських казок про війну, які розташовані на платформі YouTube, показати мотивно-сюжетно-образні виміри сучасного казкового нарративу з тематикою війни. Ми проаналізуємо авторські тексти казок: «Сучасна казка про війну «Українка». Як пояснити дитині про війну в Україні, «Кицюня». Правда казка про війну, написана дітьми Ольги Мірошніченко, Аудіоказка про війну Оленки Намалюй «Хтусь та темрява», «Пташка зі сталі» – неймовірна казка про героїчну силу української дівчини Каті Ірини Мацко.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідниця Олеся Дибовська, говорячи про специфіку часопросторової поетики літературної казки, пропонує такі її різновиди стосовно місця перебігу подій: зовнішні (хронотоп дороги та ландшафту) і внутрішні (дому). За її інтерпретацією, «зовнішній хронотоп більш об'ємний у просторовій візуалізації, а тому має додаткову структурування: хронотоп ландшафту розділяємо на хронотоп природи (гори, ліс, водні утворення, поля й інші модифікації природних місць) та урбаністичний (місто й місця, створені науково-технічним прогресом чи впливом людини)» [4, с. 3–4].

«Сучасна казка про війну «Українка» має характерний для фольклорної казки зачин: «Жила-була маленька дівчинка». Звали її Українка. Головна героїня казки наділена такими рисами, як доброзичливість, сміливість. Героєм-антагоністом у казці виступає «цар Путін», якого номінують у тексті «злим чарівником». Цар, покликавши до себе солдат, наказав напасти на Українку. Дівчинка покликала на допомогу захисника, який був відважним воїном, умів стріляти і розігнав «пустоголових вояків».

До україночки повернулася воля, мир і спокій. До солдатиків-ворогів, що здалися у полон, повернувся розум, бо вони збагнули, «що дітки не повинні сидіти в підвалі» [13].

Фінальна формула цієї казки – «злий король накивав п'ятами». Діти вийшли на волю і почали посміхатися.

Мотив казки – боротьба добра зі злом: вільна і незалежна дівчина-Українка бореться з допомогою захисника проти зла («царя Путіна»). За спостереженням Ольги Горбонос, «превалюючою ознакою жанрової матриці народної казки є синтез перманентного аксіологічного компонента її композиції (боротьба добра зі злом) з максимально традиційною, відносно усталеною системою зображально-виражальних засобів. Ці особливості поетично-художньої структури зумовлюють органічне входження народної казки як образної форми колективної художньої свідомості в естетичний простір індивідуально-рефлексійної творчості» [1].

Часто вживаними в авторських казках на сучасному відрізку літературного процесу є хронотопи дому, дороги, лісу.

Хронотоп домівки чітко простежуємо у текстах авторських казок «Кицяня». Правда казка про війну», написана дітьми Ольги Мірошниченко (YouTube, 4 березня 2022 року), та аудіоказки про війну Оксани Намалюй «Хтусь та темрява» (YouTube, 28 березня 2022 року).

Так, у казці «Кицяня». Правда казка про війну», головним персонажем є кицяня, яка щасливо проживала у своїй домівці. Вона обожнювала свою оселю і цінувала надійних друзів, які мешкали разом з нею. Якщо образ кицяні у казці представлений у позитивному контексті, то негативним персонажем тут виступає «один старий пришелепкуватий котяра, якому вже давно надуло голову» [10]. Та одного разу це «страхітливе створіння» пробралось у домівку кицяні, і «лиходій» знищив там усе, чим пишалася кицяня. Однак на допомогу кицяні прийшли її друзі, які боролися з котярою різними способами: кицяня вп'ялася у кривдника

кігтями, папуга вчепився у спину котові, кролик «подарував копняка» «старому злочинцю», рибка облила його холодною водою. Кіт – це втілення зла. Недарма у тексті його називають «лиходієм». На допомогу кицюні приходить «поважний пес», який жбурнув «нахабу» у купу сміття і показав дорогу додому. Фінальна формула цієї авторської літературної казки подана у віршованій формі:

Ось історії кінець,
Хто збагнув, той – молодець.
Друзі дім свій захищали –
Згодом все відбудували.
Треба з правдою дружити,
В нас це знають навіть діти [10].

Отож, мотив цієї казки – боротьба за свій рідний дім, домівку, мотив зруйнованої домівки після війни та відбудова усього, що зруйнувала війна. Ці символічні паралелі дім–рідна земля, дім–захист, дім–відбудова дуже виразно прочитуються з контексту тексту казки. Хронотоп домівки та її захисту є наскрізним у казці. Образи у творі – звірі, вірні друзі, які об'єднавшись, стали на допомогу кицюні в обороні її домівки від ворога – «лиходія kota».

Хронотопи «рідної землі», «нового дому», «безпечного місця» є очевидними у тексті авторської аудіоказки про війну Оленки Намалюй «Хтусь та темрява» (YouTube, 28 березня 2022 року) (ілюстраторка Олена Черкун). Героями казки є лисенятко Хтось та зайченятко Хтусь, які змушені були залишити свою рідну домівку, котра була серед прекрасного степу. Вони жили легко, безтурботно і весело на своїй рідній землі. Однак несподівано прийшла «бридка» темрява. «Вона виявилася ненажерливою. Їй було мало поглинути степ, вона хотіла все. Зі всіх куточків світу приходили тривожні новини. Клята темрява хотіла захопити ліси, моря, океани. Темрява хотіла зжерти всіх, щоб царювати у порожньому, темному Всесвіті, де не світить сонечко і немає блакитного неба» [11]. Таким чином, в образі «темряви» маємо ворожі сили, які принесли на нашу рідну землю війну, сльози, смерті людей. Багато хто полишив свої рідні домівки, які ворог зруйнував.

Звірі мріють про «нову домівку»: «таку невеличку, затишну. Щоб було тільки необхідне. Щоб було де поставити купу зелененьких кухликів, з яких так приємно пити трав'яний чай. Біля дверей поставити зеленого велосипеда. Щоб було багато речей, прикрашених яскравими візерунками та вишивкою» [11]. Щоденне, мирне життя з питтям чаю з родиною та катанням на велосипеді – все це було зруйноване в один момент.

Звірі об'єдналися, щоб вигнати «кляту» темряву. Вовки та зайченята взяли в руки зброю і стали відважними воїнами. Ведмеді та білочки готували смачну їжу. Котики та миші були лікарями хворих та поранених. Хтось і Хтусь стали опікунами дітей, які втратили домівки. Таким чином, кожен із них був воїном для боротьби з темрявою. Усіх їх у боротьбі згуртував дух Єдності: «прекрасне створіння, що оберігає тих, хто веде боротьбу з великим злом» [11]. Від цього духа Єдності розлетілися тисячі жовто-блакитних пір'їнок, які торкалися

кожного серця. Оптимістично звучать слова про перемогу світла над темрявою. Всі дружно взялися до роботи і змогли «вилікувати пошкоджені дерева і відбудувати свої доміночки» [11]. У тексті маємо образ голуба – символ миру і спокою. Адаже у «фольклорних уявленнях голубам приписується чарівне створення світу» [6, с. 142]. Окрім того, образ сокола у тексті є уособленням саява, світла. Також сокіл «у народній уяві виступає символом хоробрості, швидкості, зіркості, злету, молодості, сили, розуму» [6, с. 560]. Символічно біля кожної домівки вирости дивовижні маки, що уособлюють свято Перемоги та пам'яті про борців, які віддали свої життя за волю і незалежність України.

Таким чином, мотивом цієї казки є символічне зображення боротьби світла і темряви. Світло – це асоціація з рідною домівкою, звичаями, традиціями кожної сім'ї, безтурботним дитинством. Темрява – образ ненаситного, зажерливого ворога, який прийшов і зруйнував доміночки, знищив дерева, перекреслив щасливе дитинство. Однак Перемога прийде неодмінно. Світло, сонце – ті доміночки, які здолають темряву.

В авторській літературній казці «Пташка зі сталі» про героїчну силу української дівчини Каті Ірини Мацко маємо традиційний для українських казок зачин: «Жила собі на білому світі маленька Пташка». Мотив твору – показ незламності, безстрашності, сили духу дівчини, яка нарівні з чоловіками-воїнами відчайдушно боролася за звільнення сталевих замків. До внутрішнього часопросторового хронотопу відносимо дім. Місце народження Пташки – невеличке село. Дівчина-Пташка змалку відзначалася неймовірною любов'ю до Батьківщини та надзвичайною сміливістю. Образ «чорної хмари», «страшного смерчу» символізує початок війни. «Сталевий палац» (будівлю Азовсталі) теж потрібно було боронити від зазіхань ворога. Вільна пташка зі своїми бійцями-побратимами, які опинилися у глибокому підземеллі, стали оборонцями палацу. Промінь світла має побороти Зло. Пташка заспівала у підземеллі і цей спів став ширитися по всьому світові.

...Бо плач не дав свободи ще нікому,
А хто борець, той здобуває світ! [12].

Її спів додав надзвичайної сили і мужності воїнам: вона «запалила серця і долетів її голос до самісіньких небес і від щирості запалених сердець пролився могутній промінь на Зло, чорноту і темряву» [12]. І відступило Зло, а перемогло, звісно, добро. Таким чином, боротьба добра і зла – основний мотив твору. Нескореними є і сталеві серця, які боронять свою рідну землю від ворога. Тому і звучить фінальна авторська формула цієї казки: «Бо сталеві серця нікому не скорити!».

Висновки. Літературні казки зазначених авторів стали своєрідною художньою формою розкриття проблем сучасного українського суспільства. Мотивами українських авторських казок про війну є мотиви, які подібні до фольклорних казок: боротьба добра і зла, світла і темряви. У концепт фольклорної праформи боротьби добра і зла, темряви і світла автори вкладають своє філософське бачення і осмислення. Героями казок (добротворцями) є звірі, які є уособленням людей,

що зазнали під час війни втрат рідної домівки, родини. Також героєм казки може стати легендарна людина, яка уособлена в образі сталевих Пташки – оборонниці Азовсталі. Героями-антагоністами (злотворцями) у сучасних авторських казках є образи «злого царя Путіна», солдатів, які воюють проти України.

Поширеними в українських авторських казках про війну є хронотопи дому, дороги, лісу. Діалоги про війну є складними, а з дітьми говорити про це особливо важко. Тому і допомагають авторські казки, які у завуальованій формі можуть розповісти кожній дитині про її зруйнований рідний дім, захисників України, які є оборонцями майбутнього і щасливого дитинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбонос О. Українська літературна казка 10–30-х рр. XIX ст. : дис. ... канд. наук : 10.01.01. Херсонський державний університет. Херсон, 2008. 257 с. URL: <http://www.disslib.org/ukrayinska-literaturna-kazka---kh-rr-khikh-st.html> (дата звернення: 04.06.2023).

2. Дибовська О. Літературна казка у контексті літературознавчих досліджень. *Прикарпатський вісник НТШ «Слово»*. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. 2014. № 2 (26). С. 361–367.

3. Дибовська О. Особливості хронотопу в літературній казці. *International scientific journal*. Київ, 2016. № 7. С. 172–174.

4. Дибовська О.В. Українська літературна казка кінця XX – початку XXI століття: поетика хронотопу : дис. канд. філол. наук : 10.01.01. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2021. URL: [Дисертація-Дибовської-О.-В..pdf](#) (дата звернення: 04.06.2023).

5. Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка. Київ : Вища школа. 1987. 128 с.

6. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра. 2006. 703 с.

7. Єфименко В.А. Сучасна літературна казка на основі класичного сюжету: структурні, когнітивні, наратологічні виміри : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2015. 326 с.

8. Качак Т. Тема війни і миру в сучасній українській прозі для дітей та юнацтва. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 3. С. 22–24.

9. Масловська М.В. Поетика літературної казки та її інтерпретація у творчості Лесі Українки. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/670/2/01mmvtlu.pdf> (дата звернення: 04.06.2023).

10. Мірошниченко О. «Кицюня». Правда казка про війну, написана дітьми. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xGSN51avKWw> (дата звернення: 04.06.2023).

11. Намалюй О. (Черкун Олена). Хтусь та темрява. Аудіоказка про війну. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=b1nbVQkyhLk> (дата звернення: 04.06.2023).

12. Мацко І. «Пташка зі сталі» – неймовірна казка про героїчну силу української дівчини Каті. 2022. URL: <https://zatyshok.net.ua/27134/> (дата звернення: 04.06.2023).

13. Сучасна казка про війну «Українка». Як пояснити дитині про війну в Україні. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ytqlnG0QpCY> (дата звернення: 04.06.2023).

REFERENCES

1. Horbonos, O. (2008). *Ukrainska literaturna kazka 10–30-kh rr. XX st.: dys... kand. nauk: 10.01.01 [Ukrainian literary fairy tale of the 10th–30th years of the 19th century: PhD thesis: 10.01.01]*. Kherson: Khersonskiy derzhavnyi universytet. 257 s. Retrieved from: <http://www.disslib.org/ukrayinska-literaturna-kazka---kh-rr-khikh-st.html> [in Ukrainian].

2. Dybovska, O. (2014). *Literaturna kazka u konteksti literaturoznavchych doslidzhen [A literary fairy tale in the context of literary studies]*. *Prykarpatskyi visnyk NTSh «Slovo»*. Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu. № 2 (26). S. 361–367 [in Ukrainian].

3. Dybovska, O. (2016). *Osoblyvosti khronotopu v literaturnii kaztsi [Features of the chronotope in a literary fairy tale]*. Kyiv: International scientific journal. № 7. S. 172–174 [in Ukrainian].

4. Dybovska, O.V. (2021). *Ukrainska literaturna kazka kintsia XX – pochatku XXI stolittia: poetyka khronotopu: dys. kand. filol. nauk: 10.01.01 [Ukrainian literary fairy tale of the late 20th – early 21st century: poetics of the chronotope: diss. Ph.D. Philol. Sciences: 10.01.01]*. Ivano-Frankivsk: DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka». Retrieved from: *Dysertatsiia-Dybovskoi-O.-V..pdf* [in Ukrainian].

5. Dunaievska, L.F. (1987). *Ukrainska narodna kazka [Ukrainian folk tale]*. Kyiv: Vyscha shkola, 1987. 128 s. [in Ukrainian].

6. Zhaivoronok, V.V. (2006). *Znaky ukraïnskoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnoculture: Dictionary-reference]*. Kyiv: Dovira. 703 s. [in Ukrainian].

7. Iefymenko, V.A. (2015). *Suchasna literaturna kazka na osnovi klasychnoho siuzhetu: strukturni, kohnityvni, naratolohichni vymiry: monohrafiia [A modern literary fairy tale based on a classic plot: structural, cognitive, narratological dimensions: monograph]*. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet». 326 s. [in Ukrainian].

8. Kachak, T. (2015). *Tema viiny i myru v suchasniï ukraïnskii prozi dlia ditei ta yunatstva [The theme of war and peace in modern Ukrainian prose for children and youth]*. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli*. № 3. S. 22–24 [in Ukrainian].

9. Maslovska, M.V. (2001). *Poetyka literaturnoi kazky ta yii interpretatsiia u tvorchosti Lesi Ukrainky [The poetics of the literary fairy tale and its interpretation in the works of Lesya Ukrainka]*. Retrieved from: <http://eprints.zu.edu.ua/670/2/01mmvtlu.pdf> [in Ukrainian].

10. Miroshnychenko, O. (2022). «Kytsiunia». Pravdyva kazka pro viinu, napysana ditmy [“Pussy”. A true war story written by children]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=xGSN51avKWw> [in Ukrainian].
11. Namaliui, O. (Cherkun Olena). (2022). Khtus ta temriava. Audiokazka pro viinu. [Something is dark. Audio story about the war]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=b1nbVQkyhLk> [in Ukrainian].
12. Matsko , I. (2022). “Ptashka zi stali” – neimovirna kazka pro heroichnu sylu ukrainskoi divchyny Kati [“Bird of Steel” is an incredible tale about the heroic strength of the Ukrainian girl Katya]. Retrieved from: <https://zatyshok.net.ua/27134/> [in Ukrainian].
13. Fortyna (2022). Suchasna kazka pro viinu «Ukrainka». Yak poiasnyty dytyni pro viinu v Ukraini [Modern fairy tale about the war “Ukrainka”. How to explain the war in Ukraine to a child]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=ytqlnG0QpCY> [in Ukrainian].